

Проблема формування міжетнічної толерантності на уроках всесвітньої історії

Розглядається проблема формування міжетнічної толерантності в учнів загальноосвітніх закладів на уроках всесвітньої історії в умовах українського поліетнічного суспільства.

Ключові слова: всесвітня історія, толерантність, міжетнічна толерантність, толерантна особистість, толерантна свідомість, поліетнічне суспільство.

Процес формування демократичної держави і громадянського суспільства вимагає від історичної освіти не лише надання певної суми історичних знань, а і формування в учнівської молоді власного ставлення до ідей і цінностей громадянського суспільства через трансформацію здобутих знань у відповідні переконання. Для українського суспільства, яке обрало для себе шлях європейської інтеграції, та забезпечення прав і свобод людини, утвердження норм та цінностей толерантності, можна розглядати як одне з нагальних завдань сьогодення. Досягти цього можна розвиваючи в учнів здатність до критичного осмислення отриманої інформації, сприйняття минулого з позицій полікультурності, очима переможця і переможеного. Сучасні світові інтеграційні тенденції суттєво вплинули на завдання шкільної історичної освіти, покликаної допомогти учнівській молоді усвідомити власну ідентичність через розуміння історичного процесу в різних його аспектах, та з різних перспектив (особистої, національної, світової та ін.), толерантно співіснувати з іншими етносами та культурними спільнотами [1].

Толерантність – це якість, яка характеризує ставлення однієї людини до іншої, ґрунтується на розумінні її цінностей, утвердженні її прав; означає повагу, сприйняття і розуміння багатогранності культур світу, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Складовими толерантності є знання, відкритість, спілкування, свобода думки, совість і переконання

Термін „толерантність” визначається від латинського „tolerantia” - терпіння (поблагливість до чого-небудь). У психології під толерантністю розуміють відсутність або ослаблення реагування на будь-який несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його бездіяльності, підвищення рівня національного реагування на загрозову ситуацію.

З точки зору філософії - толерантність - це світоглядна життєва позиція „за” чи „проти” принципів, норм, переконань, що виробляється як результат етичного, духовного досвіду особистості.

В етиці поняття „толерантність” ототожнюють з поняттям „терпимість” - моральна якість, що характеризує ставлення до інтересів, переконань, вірувань, звичок і поведінки інших людей. Виражається як прагнення досягти взаємного розуміння і узгодження різнорідних інтересів без застосування тиску, переважно методом роз'яснення і переконання. Толерантність є формою поваги до іншої людини, визнання за ним права на власні переконання, на те, щоб бути іншим, ніж я [2].

Толерантність у сфері міжнаціонального спілкування - це визнання цінності „іншого”, відмінного від свого, цінності різниці, право на плюралізм поглядів. Умовою затвердження цього принципу в реальному житті стає міжкультурна і міжетнічна взаємодія. Етнічна толерантність - процес морального самовизначення етносів у соціумі щодо своєї етнічної ідентичності.

У сучасному світі формування толерантності у громадян стало однією з головних цілей освітньої політики. 1995 р. ЮНЕСКО прийнято „Декларацію принципів толерантності”, в якій йдеться про необхідність зміцнення духу толерантності та формування ставлення відкритості, поваги і правильного розуміння; багатоманіття культур, форм самовираження; та способів прояву людської індивідуальності. Проблема культури міжетнічної взаємодії та толерантності особливо актуальна для поліетнічних регіонів нашої країни [3].

Формування толерантного світогляду підростаючого покоління України передбачено основними нормативними освітніми документами, зокрема, „Законом України „Про освіту”, Державним стандартом освітньої галузі „Суспільствознавство”, змістом навчальних програм з всесвітньої історії. На засадах толерантності ґрунтується також зміст основних правових документів, зокрема таких як „ Загальна декларація прав людини”, „Міжнародний пакт про громадянські та політичні права”, „Міжнародний пакт про економічні, соціальні та міжнародні права”, „Конвенція про попередження злочину геноциду”, „Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації” та ін. Зазначена проблема, стала предметом пильної уваги з боку науковців, педагогів-практиків лише кілька останніх десятиліть, у той же час як у соціалістичному минулому вітчизняні фахівці практично оминали її. Різні аспекти цієї проблеми досліджувались у працях О. Гриви, О. Бондаревської, Л. Вишневської, Б. Гершунського, І. Абакумової, П. Єрмакова, Г. Дмитрієва, П. Комогорова, А. Асмолова та ін. Ці науковці наголошують на ключовому значенні формування толерантності як основи визначення ролі і сутності педагогічного впливу на можливості

розвитку якостей терпимості, порозуміння, готовності до діалогу і особистої відкритості та неупередженості до всього нового в контексті вивчення всесвітньої історії в школі [4].

Як свідчить багаторічний світовий досвід, формування толерантної особистості і відповідного типу поведінки учня, може ефективно здійснюватися в умовах полікультурного освітнього середовища, що є визначальним стосовно українських реалій, зважаючи на багатоетнічний склад населення нашої країни. У колі навчальних дисциплін, що викладаються і здатні суттєво впливати на формування толерантності та толерантної культури поведінки, особливе місце належить історії.

На відміну від інших дисциплін, саме вивчення всесвітньої та вітчизняної історії містить у собі потенційні можливості ознайомлення з накопиченими людством ідеями толерантності та спробами їх практичної реалізації.

Зміст шкільного курсу всесвітньої історії покликаний через дослідницько-порівняльну діяльність на уроках та в позаурочний час визначити взаємозв'язок минулого, сучасного і майбутнього, процес формування різних ідентичностей, культур та цінностей, що є основою толерантного ставлення до представників інших культур на етнічних спільнот.

Формування толерантності розпочинається з вивчення курсу історії стародавнього світу. Розглядаючи причини загибелі великих імперій стародавнього світу (Ассирія, Вавилонське царство, Персидська держава), необхідно особливу увагу приділити тому, що народи були об'єднані в ці імперії примусово, завойовники проявляли нетерпимість до звичаїв і культури поневолених народів. Це призвело до внутрішньої нестійкості цих держав, і, зрештою, сиріяло їх загибелі при появі зовнішньої небезпеки.

На конкретному історичному матеріалі учитель показує, що компроміс здатний привести до досягнення бажаних результатів. При вивченні греко-перських воєн необхідно звернути увагу учнів, що протиріччя між грецькими полісами залишалися, як і раніше, дуже сильними. Їх союз представляв своєрідний компроміс, на який вони були вимушені піти перед загрозою втрати незалежності. Він повністю виправдав себе. Таким чином, у учнів формується уявлення про терпимість як засіб, що веде до стабільності [5].

Формування почуття толерантності триває при вивченні історії середніх віків. Матеріал курсу дає можливість закріплення понять і уявлень про толерантність, сформованих при вивченні історії стародавнього світу. Так, розглядаючи витoki сучасної європейської цивілізації, учитель згадує варварське нашествя, яке зруйнувало Римську імперію. Учитель підкреслює об'єктивні причини, що сформували у варварських народів гостру ненависть до Риму. У той час, будівництво нової цивілізації було б неможливим без

запозичення елементів античності до нового політичного і соціально-економічного устрою. Тільки подібний синтез елементів нового і старого зруйнованого ладу зміг привести до створення варварських держав [6].

Курс історії середніх віків дає можливість розкрити суть протистояння толерантності і нетерпимості. Важливо переконати учнів, що нетерпимість, призводить до краху. Це гасло добре засвоюється при вивченні теми „Нідерландська буржуазна революція“, події якої багато в чому були обумовлені відсутністю релігійної толерантності у католицькому світі. Нетерпимість стала однією з головних причин не лише революції, але і розпаду Іспанської імперії. Таким чином, учні засвоюють положення про конструктивну роль толерантності в історичному процесі і руйнівну роль політики „без обмежень“ [7].

Надзвичайно цікавий матеріал для формування толерантної свідомості дає курс історії України. Так, розглядаючи розселення слов'янських племен, учитель підкреслює, що на території Східної Європи слов'янські поселення були сусідами з угро-фінськими і балтськими. Подібне співіснування в цілому не призводило до зіткнень і конфліктів. Терпимість до сусідів, що ведуть дещо інший спосіб життя, заклала основи національної терпимості, властивої для, майбутньої української державності.

При вивченні теми „Утворення держави Київська Русь“ учитель, згадуючи про запрошення варягів, вказує на толерантність як останніх до місцевого населення, так і місцевого населення до прибульців. Тільки терпимість, що проявлялася в цих взаємовідносинах, допомогла створити потужну державу.

Для формування толерантної свідомості учитель використовує і приклади, що демонструють нетерпимість і жорстокість. Велике враження на учнів робить розповідь про загибель князя Ігоря в 945 р. Жорстока смерть князя і не менш витончена помста княгині Ольги - яскрава ілюстрація принципу „око за око, зуб за зуб“, властивого родовому ладу і звичаєвому праву. В той же час подальші події показують, що дозвіл і попередження таких колізій лежали якраз у рамках компромісу [8].

Важливе значення для формування толерантної свідомості має вивчення теми „Русь під владою Золотої Орди“. Підкреслюючи жахи монгольської навали і системи управління баскаків, учитель підкреслює, що Русь зберегла себе як державу, багато в чому, завдяки політиці толерантності, що проводилась руськими князями по відношенню до монгольських загарбників (і навпаки). Питання про „монголо-татарське ярмо“ підводить вчителя та учнів до формування толерантності по відношенню до носіїв інших етнічних, релігійних і культурних традицій. Підкреслюючи негативні сторони монгольського завоювання, необхідно відмітити, що і в цей період відбувалося взаємозбагачення двох абсолютно різних культур [9].

Саме з формуванням у XVII-XIX ст. теорії політичного лібералізму, концепції природних прав і свобод людини започатковується і розгортається ідея толерантності у Новій історії. Центральна роль у цьому процесі належить відомому філософу та суспільствознавцю Дж. Локку з його закликом до віротерпимості. Толерантність як одна з вищих цінностей гуманізму об'єктивується в нормах та цінностях культури, права, цивілізованого способу життя. Феномен толерантності (терпимості), має реальну втілену в минулому історичну традицію. Загальноприйнятим є погляд на толерантність як на новоєвропейську цінність [10].

Як всесвітня, так і українська історія, нажалю, насичена великою кількістю кривавих подій, спричинених нетерпимістю до інакомислення, до людини іншої релігійної, етнічної, культурної приналежності. Слід пригадати жахливі наслідки релігійних і громадянських війн, інквізиції, геноциду проти власного народу, голокосту та масового знищення „неповноцінних” народів нацистською владою, гігантські масштаби тортур, переслідувань, катувань опонентів диктаторськими урядами в ХХ ст.

Історична площина існування українського народу та людства загалом охоплює безліч історичних фактів подій та вчинків, які формують у школярів якість толерантної поведінки та неприйняття будь-яких проявів етнічної та расової нетерпимості.

Для України важливим є дотримання принципів варіативності, що ґрунтується на гармонійному поєднанні загальнолюдських цінностей з позитивними духовними здобутками які накопичили впродовж тисячолітньої історії народи, що залишили помітну культурну та історичну спадщину на території сучасної України (греки, скіфи, готи). Або, найчисельніші національні меншини (росіяни, болгари, чехи, молдовани). Тут у нагоді стануть такі форми шкільної та позашкільної роботи: етнофольклорні виставки, фестивалі, шкільні олімпіади з історії рідного краю, екскурсії до місць археологічних розкопок, та інших пам'яток місцевої культури, участь у святах національних культур та впровадження факультативів вивчення історії національних меншин [11].

Особливу роль у створенні толерантного середовища у загальноосвітньому навчальному закладі відіграють вчителі історії, які формують у учнів ставлення до суспільних явищ та історичних подій. Йдеться про вміння вчителів забезпечувати на уроках діалогічну форму навчання, створювати оптимальні умови для формування неупереджених висновків та консолідувати зусилля всіх учасників навчально-виховного процесу на формування демократичного, толерантного, гуманістичного суспільства.

Таким чином, формування міжетнічної толерантності школярів в процесі вивчення всесвітньої історії вимагає вдосконалення уроків шкільних та

позашкільних форм роботи з вивчення традицій, звичаїв, обрядів фольклору, мистецтва на основі застосування інтерактивних та інноваційних методів та прийомів вивчення історичного матеріалу, спрямованих на досягнення національних і загальнолюдських цінностей, основ світової і вітчизняної культури. Тому виникає необхідність у розробці концепції формування міжетнічної толерантності у школярів, на основі вивчення етнічної культури народів, що проживають на одній території, як основного чинника їх інтенсивного розвитку і духовного взаємозбагачення [12].

Джерела і література

1. Романенко М.У. Міжетнічні відносини: значення світового досвіду // *Висладження історії ХХ століття на прикладі України та інших європейських країн* // *Нива знань*. - № 1. - Дніпропетровськ: Промінь, 1997. - С. 83 - 86.
2. Там само.
3. Декларація принципів толерантності. Затверджена резолюцією 5.61 генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року. - С.13-17.
4. Сприяння поширенню толерантності в поліетнічному суспільстві // Фонд „Європа ХХІ”. К., 2002. С. 65-68.
5. Заслуженок В.С., Прискар В.В. Формування у школярів культури міжнаціонального спілкування // *Педагогіка і психологія*, 1999, №2. - С.66-75.
6. Там само.
7. Дударев М.І., Демьянюк І.Ю., Полторац Д.І. Уроки історії в шкoлі: Виховання етнонаціональної толерантності.- Київ.- «Вентан-граф», 2007.- С.34-39.
8. Заслуженок В.С., Прискар В.В. Формування у школярів культури міжнаціонального спілкування // *Педагогіка і психологія*, 1999, №2. - С.66-75.
9. Там само.
10. Там само.
11. Дударев М.І., Демьянюк І.Ю., Полторац Д.І. Уроки історії в школі: Виховання етнонаціональної толерантності.- Київ.- «Вентан-граф», 2007.- С.34-39.
12. Ребкало В. А., Обушний М.І., Майборода О.М. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні: Досвід, проблеми, перспективи. - К., 1996. - С. 110 - 111.

Теремицька Т.В. Проблема формування межетнічної толерантності на уроках всемирної історії.

Рассматривается проблема формирования межэтнической толерантности у учеников общеобразовательных учреждений на уроках всемирной истории в условиях украинского полиэтнического общества.

Ключевые слова: всемирная история, толерантность, межэтническая толерантность, толерантная личность, толерантное сознание, полиэтническое общество.

Teremitska T.V. Problem of forming of inter-ethnic tolerance on the lessons of world history.

The article examines the problem of forming of межэтнической tolerance for the students of general establishments on the lessons of world history in the conditions of Ukrainian multi-ethnic society.

Keywords: world history, tolerance, inter-ethnic tolerance, tolerant personality, tolerant consciousness, multi-ethnic society.